

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 94(477.7)"1754-1917":930.1(47+57)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/1.36>

Гранченко М.В.

<https://orcid.org/0009-0003-1184-6917>

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаївський обласний краєзнавчий музей

ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються особливості радянської історіографії історії освіти Півдня України середини XVIII – початку XX століття. Проаналізовано основні етапи формування наукових підходів до висвітлення освітніх процесів регіону в працях істориків радянського періоду, визначено їх ідеологічні засади, методологічні орієнтири та джерельну базу. З'ясовано, що радянська історіографія розглядала розвиток освіти, в основному, крізь призму марксистсько-ленінської методології, акцентуючи увагу на класовій боротьбі, соціально-економічних передумовах становлення навчальних закладів та ролі народних мас у поширенні грамотності.

Окреслено специфіку інтерпретації діяльності освітніх інституцій Півдня України, зокрема в контексті імперської освітньої політики та суспільних трансформацій другої половини XVIII – початку XX століття. Показано, що для радянських дослідників характерним було критичне ставлення до дореволюційної системи освіти, яка трактувалася як інструмент соціальної нерівності та ідеологічного впливу панівних класів. Водночас підкреслювалася прогресивна роль окремих демократичних ініціатив та просвітницьких і революційних рухів.

У статті здійснено спробу систематизації основних напрямів досліджень, визначено їх внесок у вивчення історії регіональної освіти та виявлено обмеження, зумовлені політичною кон'юнктурою й цензурними практиками.

Окрему увагу приділено аналізу трансформації проблематики досліджень у різні періоди радянської доби – від сталінського етапу з його ідеологічною нормативністю до більш пізніх десятиліть, коли спостерігалася певне розширення джерельної бази та тематичних акцентів. Підкреслено, що попри ідеологічну зумовленість, радянська історіографія заклала підґрунтя для подальших регіональних студій та сформувала корпус фактичного матеріалу, який потребує сучасного наукового переосмислення.

У підсумку обґрунтовано необхідність критичного переосмислення радянської спадщини з урахуванням сучасних історіографічних підходів. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення історії освіти Півдня України та формування цілісного бачення еволюції наукових інтерпретацій у XX столітті.

Ключові слова: історіографія, історія освіти, Південь України, колонізація Півдня, навчальні заклади, училища, університетська освіта, радянська ідеологія.

Постановка проблеми. Дослідження історії освіти Півдня України середини XVIII – початку XX століття в радянський період формувалося в межах ідеологічних настанов марксистсько-ленінської парадигми, що зумовило специфічний добір джерел, проблематику та інтерпретаційні підходи. Радянська історіографія акцентувала увагу на класовій боротьбі, ролі

народних мас, залишаючи поза належною увагою регіональні особливості та багатонаціональний контекст розвитку освіти, зокрема в таких центрах, як Одеса, Миколаїв та Запоріжжя. У зв'язку з цим постає потреба комплексного аналізу особливостей радянської інтерпретації історії освіти Півдня України та визначення її впливу на сучасні наукові підходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З історіографії історії освіти опубліковано багато наукових праць. Наприклад, є стаття Наталі Коляди, яка досліджує педагогічну історіографію, висвітлює її цінність для історичних та педагогічних досліджень [1].

В статті О.М. Друганової досліджено літературні джерела з історії приватної освіти в Україні кінця XVIII – початку XX століття [2].

Стаття «Історія освіти в українській історіографії другої половини XVIII століття», за авторством Олега Журби, досліджує вклад Г.А. Полетики та В.Г. Рубана в історіографію історії освіти імперської доби [3].

Окрему увагу заслуговують статті Березівської Лариси Дмитрівни, доктора педагогічних наук, заслуженого діяча науки і техніки України. Стаття «Спроби реформування шкільної освіти в імперську добу: історіографія та джерела дослідження» висвітлює історіографію та джерельну базу проектів реформ в 1899–1917 роках [4], в тезах «Понятійно-термінологічний апарат історії освіти як складника педагогічної науки крізь призму європейських вимірів: нові фронтири» авторка надала і охарактеризувала основні терміни з історії освіти [5], тези «Педагогічна регіональна історіографія як поняття» висвітлюють регіональний аспект історіографії історії освіти [6].

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження радянської історіографії історії освіти Півдня України середини XVIII – початку XX століття, аналіз основних її тенденцій, встановлення співвідношення наукового матеріалу та комуністичної пропаганди в роботах радянських істориків.

Виклад основного матеріалу. В радянській історіографії проблематика розвитку освіти на Півдні України в дореволюційний період не належала до пріоритетних напрямів дослідження.

В період з 1917 по 1939 рік в місцевих бібліотеках Одеси, Миколаєва та Запоріжжя не знайдено жодної наукової праці з теми або публіцистичної статті, яка претендує на науковість. Є дві праці 1940-х років. Однією з таких праць стала книга «Одесский университет за 75 лет (1865–1940)» 1940-го року випуску, у якій три

розділи присвячено дореволюційному періоду діяльності університету. У першому розділі простежується становлення закладу на основі Рішельєвського ліцею, стисло висвітлено обставини його відкриття, охарактеризовано студентський рух середини XIX ст., подано статистику щодо чисельності та соціального складу студентства в перший рік функціонування [7]. Автор аналізує систему фінансування, навчальні програми, діяльність журналу «Записки Новоросійського університету», а також наводить відомості про факультети, навчальні корпуси й бібліотеку. Окрему увагу приділено впливу релігійного чинника на освітній процес: зазначається, що частина дисциплін піддавалася критиці з боку консервативно налаштованих професорів як така, що суперечить релігійним догмам. У праці також описано наукові з'їзди, проведені в університеті (археологічний 1884 р., статистичний 1886 р., сільськогосподарський 1876 р.). Значне місце відведено характеристиці студентського революційного руху та реакції царського уряду, зокрема згадується «положення комітету міністрів про нагляд за студентами» від 26 травня 1867 р. Розглядається діяльність «робітничих союзів» 1870-х років і участь окремих студентів у революційній боротьбі. Подано біографічні відомості про викладачів, зокрема про Іллю Ілліча Мечникова, однак акцент робиться передусім на їхніх політичних поглядах, а не на науково-педагогічній діяльності. Подальший виклад охоплює університетські політичні рухи 1870–1880-х років, політику Олександр III щодо згортання ліберальних реформ доби Олександр II, а також приклади репресивних заходів проти студентства. Окремо висвітлено формування марксистських гуртків у 1890-х роках і нову хвилю студентських виступів.

Другий розділ книги Одесский университет за 75 лет (1865–1940), підготовлений А. Фадеевим, охоплює період 1900–1917 років. На початку подано характеристику Одеси того часу, причому виклад має виразне емоційно-ідеологічне спрямування: автор протиставляє «буржуазію» та «пролетаріат», формуючи відповідний соціально-політичний контекст. Далі розглядаються зміни в університеті на початку XX ст.: наведено статистику щодо чисельності студентів на чотирьох факультетах, проаналізовано навчальні плани й організаційну структуру, окреслено умови навчання та згадано окремих професорів. Однак, як і в попередньому розділі, значна частина тексту присвячена студентським політичним виступам. Особливо детально висвітлено події революції

1905–1907 років. Також простежено зростання кількості студентів у 1908–1917 роках, охарактеризовано їхній соціальний склад, подано інформацію про стипендіальне забезпечення та матеріальні труднощі закладу, а також вплив Першої світової війни на діяльність університету [8].

Третій розділ, автором якого є І. Портной, повністю зосереджений на студентському русі початку ХХ століття (1900–1914 рр.) [9].

Таким чином, проблематика політичної активності студентства домінує у викладі матеріалу. Зазначені розділи викликають сумніви щодо їхньої наукової цінності з кількох причин. По-перше, безпосередньо освітній, науковій та організаційній діяльності університету відведено лише близько п'ятої частини тексту, тоді як основний обсяг присвячено антиурядовим виступам студентів і репресивній політиці влади. По-друге, праця має виразне ідеологічне забарвлення, що подекуди витісняє науковий стиль публіцистично-пропагандистською риторикою: вживаються оціночні та емоційні формулювання, характерні для радянського дискурсу. По-третє, у виданні відсутній науково-довідковий апарат – немає посилань на джерела та використану літературу, що унеможливує перевірку наведених фактів і суттєво знижує рівень його академічної достовірності.

15 квітня 1941 року в газеті Більшовицький шлях була надрукована, стаття «Ремісничка освіта в дореволюційному Миколаєві» [10]. Її авторкою була Р. Павловецька – наукова співробітниця Миколаївського обласного архіву. На початку зазначено, що матеріал підготовлено на основі документів Державного архіву Миколаївської області, однак без конкретизації фондів, описів і справ. У статті розглядається діяльність Миколаївської портової ремісничої школи, аналізується її навчальна програма та наводяться статистичні дані про кількість учнів. Далі висвітлено відкриття у 1902 році середнього механіко-технічного училища й подано статистику контингенту учнів станом на 1903 рік. Також згадується створення у 1910 році ремісничого відділення при одному з міських початкових училищ (без уточнення, при якому саме), а ще – перетворення у 1911 році початкового училища на хуторі Мішково-Погорілове на двокласне сільськогосподарське училище. Окремо наведено приклад дискримінаційної політики царського уряду, зокрема можливість відмови в навчанні через належність до іудейського віросповідання. Наприкінці статті чітко простежується ідеологічна складова. Авторка робить узагальнення про «жахливе рабське минуле» та «щасливе становище молоді

соціалістичної країни», а також цитує указ про державні трудові резерви з тезами про повну ліквідацію безробіття. Якщо перше твердження ще можна розглядати як суб'єктивний висновок, то друге не має безпосереднього змістового зв'язку з темою статті, що свідчить про його пропагандистський характер. Отже, попри наявність фактичних відомостей, публікація має виразне ідеологічне забарвлення та не забезпечена належним науково-довідковим апаратом. Це істотно знижує її наукову вартість і ставить під сумнів можливість використання матеріалу.

Таким чином, наявні роботи сталінського періоду мають пропагандистське забарвлення: вони не ставлять за мету об'єктивно дослідити позитивні і негативні сторони системи освіти Півдня України в царські часи, їх основна мета – очорнити попередників, замовчати їх досягнення, звеличити свою комуністичну систему.

Активізація досліджень історії освіти Півдня України середини ХVІІІ – початку ХХ століття була в 1960-ті роки. Взагалі, більшість публікацій з історії початкових та середніх закладів освіти обмежувалася матеріалами в публіцистичній пресі, тоді як ґрунтовні наукові розвідки з'являлися переважно у виданнях, присвячених історії окремих університетів.

У 1965 році в збірнику «Ювілейна наукова сесія», присвячена 100-річчю Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова було опубліковано тези М. В. Павлюка, присвячені постаті В. І. Григоровича – першого декана історико-філологічного факультету Новоросійського університету [11]. У праці висвітлено життєвий шлях і наукову діяльність видатного українського мовознавця та славіста Віктор Іванович Григорович. Автор аналізує його внесок у розвиток філологічної науки, характеризує результати лінгвістичних експедицій, окреслює основні етапи професійної кар'єри вченого, а також його діяльність на посаді декана історико-філологічного факультету Новоросійського (Одеського) університету. Попри те, що тези не містять посилань на першоджерела, що ускладнює перевірку окремих положень, дослідження має вагоме значення. Воно розширює фактологічну базу для подальшого вивчення історії освіти на Півдні України в дореволюційний період і сприяє глибшому осмисленню ролі окремих науковців у становленні університетської науки регіону.

У тому ж 1965 році побачила світ книга «Одеському університету – сто років», у якій комплексно висвітлено історію Одеський національний

університет імені І. І. Мечникова [12]. Видання розпочинається з традиційного викладу обставин заснування університету в 1865 році на базі Рішельєвського ліцею. Окрему увагу приділено ролі Миколи Івановича Пирогова у процесі відкриття закладу, проаналізовано його організаційну структуру та подано статистичні дані щодо чисельності студентів у другій половині XIX століття. У книзі розглянуто відкриття медичного факультету в 1900 році, охарактеризовано діяльність інших факультетів, досліджено соціальний склад студентства, систему управління університетом і внутрішні порядки. Автори також аналізують посилення урядового контролю в 1880-х роках, стан підготовки професорсько-викладацького складу наприкінці XIX – на початку XX століття, матеріально-технічну базу та фінансове забезпечення установи. Порушується й проблема становища політично неблагонадійних студентів. Окрема глава присвячена науковим здобуткам викладачів і випускників університету, серед яких Ілля Ілліч Мечников, Іван Михайлович Сеченов, Олександр Олександрович Богомолець, Володимир Петрович Філатов, Микола Іванович Андрусов, Олександр Михайлович Бутлеров та багато інших відомих учених. Таким чином, значну увагу приділено саме науковому внеску університетської спільноти. Разом із тим окрема глава висвітлює студентський рух і реакцію на нього царського уряду. Детально розглянуто участь студентів у революції 1905–1907 років, формування марксистсько-більшовицьких гуртків, а також репресивні заходи адміністрації та влади. У порівнянні з ювілейним виданням 1940 року ця праця має вищий рівень наукової опрацьованості: вона охоплює ширший спектр аспектів діяльності університету та містить значно менше відвертої ідеологічної риторики. Це дозволяє розглядати її як вагоме узагальнююче дослідження, здатне слугувати теоретичною основою для подальших студій з історії університету. Водночас, з огляду на час створення, роботу доцільно аналізувати критично, враховуючи наявність окремих ідеологічних нашарувань.

У випуску газети «Прибузький комунар» від 13 грудня 1972 року було опубліковано статтю під назвою «До світла. Розповідь про столітні школи на Первомайщині» [13]. У ній висвітлюється історія навчальних закладів, заснованих у період імперського авторитарного режиму на території сучасного Первомайського району Миколаївської області, зокрема Лисогірської, Синюхінської, Катеринівської, Іванівської та інших шкіл. Автор зазначає, що активне заснування шкіл розпочалося

після ліквідації військових поселень у 1857 році та створення земських установ у 1864 році. У публікації подано конкретні дати відкриття навчальних закладів: 1858 р. – с. Лиса Гора, 1859 р. – с. Синюхін Брід, 1860 р. – с. Кам'яний Міст, 1861 р. – м. Ольвіополь, 1862 р. – с. Мигія, 1865 р. – с. Вітольдів Брід, 1866 р. – с. Романова Балка, 1869 р. – с. Голта, 1870 р. – с. Софіївка, 1872 р. – с. Катеринівка та Іванівка. У статті також охарактеризовано складні умови функціонування цих шкіл: хронічне недофінансування, незадовільну матеріальну базу, тяжкі умови навчання, затримки або не виплати заробітної плати вчителям, а також кадровий дефіцит. На завершення автор проводить порівняння стану Катеринівської школи в дореволюційний період і на час написання публікації. У статті не простежується виразне пропагандистське забарвлення, однак відсутність посилань на джерельну базу унеможливорює перевірку наведених фактів. Попри це, матеріал містить значний масив цінної історичної інформації.

У номері газети «Перемога» від 21 лютого 1976 року була опублікована стаття В. Орла – громадського кореспондента – під назвою «Братське двокласне. Училище в Братському 1901 рік» [14]. У публікації йдеться про відкриття 16 вересня 1901 року приміщення двокласного міністерського училища в селі Братське. А втім, посилаючись на дореволюційне видання «Одесский листок» (№249 від 27 вересня 1901 року), зазначає, що навчальний заклад функціонував уже з 1900 року, висвітлив вклад місцевого землевласника Живковича, який профінансував будівництво навчального корпусу. Подальший опис архітектури та облаштування училища також базується на матеріалах «Одеського листка». У завершальній частині статті висвітлюється процес подальшого розвитку закладу: придбання меблів, спорудження житла для вчителів, відкриття інтернату для учнів тощо. Зазначається, що вже в перший рік роботи до училища надійшло близько 200 заяв від мешканців села та навколишніх хуторів. З огляду на наявні посилання можна зробити висновок, що публікація ґрунтується переважно на матеріалах дореволюційної преси. Хоча стаття містить обмежену кількість конкретних фактів щодо безпосередньої діяльності закладу, наведені відомості доповнюють джерельну базу з історії освіти регіону та окреслюють перспективні напрями для подальших наукових досліджень.

Окрему увагу заслуговує серія газетних статей, яку опублікував кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки Запорізького

державного університету у 1860–70-тих роках Пуха Іван Васильович. Наприклад, у 1975 році в газеті «Комсомолец Запоріжжя» (13 грудня) було опубліковано статтю під назвою «Школам сто років», присвячену сторічному ювілею низки навчальних закладів [15]. У матеріалі розглядається історія Андріївського, Великотокмацького, Воскресенського, В'ячеславського, Оріхівського (першого та другого), Работинського, Салтичійського, Юр'ївського, Гаврилівського та інших училищ, яким на момент виходу публікації виповнилося сто років. Автор зосереджується на історичних обставинах їх заснування та подальшого розвитку, однак основний акцент зроблено на висвітленні революційної діяльності, пов'язаної з цими навчальними закладами. Натомість інформація про безпосередню освітню діяльність шкіл – організацію навчального процесу, педагогічний склад, зміст освіти – представлена вкрай обмежено. Таким чином, попри наявність певного фактичного матеріалу, стаття має виразну ідеологічну спрямованість і недостатньо розкриває власне історію освітньої діяльності згаданих закладів.

10 липня 1987 року в газеті «Індустріальне Запоріжжя» було опубліковано статтю І. Пухи «Самая первая». У ній висвітлено історію найдавнішого навчального закладу Запоріжжя – гарнізонної школи, заснованої у 1773 році. Автор подає відомості про обставини відкриття закладу, особливості навчальної програми, а також наводить дані щодо кількості учнів у 1790, 1796 та 1798 роках. Окрему увагу приділено подальшій долі школи після розформування Олександрівської фортеці у 1797 році [16].

Того ж року, 27 грудня, у цьому ж виданні з'явилася ще одна публікація І. Пухи – «Из истории народного образования на Запорожье» [17]. У статті наведено статистичні дані про стан освіти на території сучасної Запорізької області у 1914–1915 навчальному році, зокрема кількість шкіл, учнів і вчителів. Автор також аналізує типологію навчальних закладів та порушує питання ефективності їх функціонування. Обидві публікації мають інформативний характер і містять

конкретні історичні та статистичні відомості, що становлять інтерес для дослідження історії освіти регіону. Значного впливу радянської пропаганди не виявлено.

Отже, роботи 1960–80-тих років з історії освіти Півдня України середини XVIII – початку XX століття мають менше пропагандистське забарвлення, ніж роботи сталінських років, і в зв'язку із цим мають більшу наукову цінність. Однак, їх використання потребує ретельної критики, оскільки є випадки впливу пропаганди. Приклад Пухи І.В. показує, що окремі автори могли писати як інформативні роботи, в якій висвітлювалось багато аспектів функціонування та діяльності – і ці ж автори в інших своїх роботах могли ставити історію закладів освіти на другий план, виводячи на перший історію революційних рухів і інші улюблені теми радянської ідеології.

Висновки. Таким чином, дослідження історії освіти Півдня України в імперську добу не було пріоритетним напрямком радянської історичної науки. Наукових праць знайдено небагато, і вони, в основному, присвячені історії університетів. Набагато більше праць з теми – це публіцистичні статті, і вони охоплюють ширшу тематику. До 1940 року не вдалось знайти жодної наукової чи публіцистичної праці. Роботи сталінського періоду мають яскраво виражене пропагандистське забарвлення і точно не можуть становити наукової цінності.

Праці, які виходили починаючи з 1960-тих років, мають меншу долю пропаганди, та, в основному, охоплюють більше аспектів діяльності закладів освіти, відставаючи революційні рухи на другий план. Хоча є і зворотні приклади, коли в працях кінця 80-тих років основна діяльність училищ висвітлена слабо, а основна діяльність присвячена саме антицарським студентським виступам та іншій подібній тематиці. Отже, усі праці з історії освіти Півдня України середини XVIII – початку XX століття мають перед цитуванням проходити необхідну критику, оскільки серед них як і інформативні роботи – так і пропагандистські публікації, які не становлять цінності.

Список літератури:

1. Коляда Н. Педагогічна історіографія та джерелознавство як важливі складові історико-педагогічного дослідження. *Історико-педагогічний альманах*. 2018. № 2. С. 21–30. URL: <http://ipa.udpu.edu.ua/article/view/153319>
2. Друганова О. М. Історіографія проблеми розвитку приватної ініціативи в освіті України (кінець XVIII – початок XX століть) *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : зб. наук. пр. Харків. 2010. Вип. 34. С. 51–61. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2017_1/5.pdf

3. Журба О. Історія освіти в українській історіографії другої половини XVIII століття. *Дриновський збірник*. 2019. 11. С. 54–63. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zhurba_Oleh/Istoriia_osvity_v_ukrainskii_istoriografii_druhoi_polovyny_XVIII_stolittia/

4. Березівська Л. Д. Спроби реформування шкільної освіти в імперську добу: історіографія та джерела дослідження. *Історико-педагогічний альманах*. 2017. 1 (24). С. 23–30. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708886/>

5. Березівська Л. Д. Понятійно-термінологічний апарат історії освіти як складника педагогічної науки крізь призму європейських вимірів: нові фронтири. *Понятійно-термінологічний апарат історико-педагогічних досліджень: історія і сучасні підходи*: збірник матеріалів VI Всеукраїнського науково-методологічного семінару з історії освіти, Вінниця, 19 трав. 2021. Вінниця, 2021. С. 10–12. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725506/1/Conceptual%20and%20terminological%20apparatus_seminar_abstract_collection_2021.pdf#page=10

6. Березівська Л. Д. Педагогічна регіональна історіографія як поняття. *Регіональні виміри розвитку освітнього простору в Україні*: зб. матеріалів наук.-методолог. семінару, Київ, 2019. С. 4–6. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718023/1/Berezivska_Regionalism_2019.pdf

7. Крячун А. В. Одесский университет в 1865-1899. *Одесский университет за 75 лет (1865–1940)*. Одеса, 1940. С. 5–47.

8. Фадеєв А. Одесский университет в 1900-1917. *Одесский университет за 75 лет (1865–1940)*. Одеса, 1940. С. 49–68.

9. Портной И. А. Студенческое движение в университете 1900-1914 *Одесский университет за 75 лет (1865-1940)*. Одеса, 1940. С. 69–118.

10. Павловецька Р. Реміснична освіта в дореволюційному Миколаєві *Більшовицький шлях*. 1941. 15 квітня.

11. Павлюк М. В. В. І. Григорович – перший декан історико-філологічного факультету Новоросійського (Одеського) університету *Ювілейна наукова сесія, присвячена 100-річчю Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. Філологічні науки, педагогіка та психологія (тези доповідей)*. Одеса. 1965. С. 31–33.

12. Одеському університету – сто років. Одеса: видавництво “Маяк”, 1965. С. 5–56.

13. До світла. Розповідь про столітні школи на Первомайщині. *Прибузький комунар*. 1972. 13 грудня.

14. Орел. В. Братське двокласне. Училище в Братському 1901 рік. *Перемога*. 1976. 21 лютого

15. Пуха І. Школам сто років. *Комсомолец Запоріжжя*. 1975. 13 грудня.

16. Пуха І. Самая первая. *Индустриальное запорожье*. 1987. 10 липня. С. 2.

17. Пуха І. Из истории народного образования на Запорожье. *Индустриальное запорожье*. 1987. 27 грудня. С. 2.

Hranchenko M.V. FEATURES OF THE SOVIET HISTORIOGRAPHY OF THE HISTORY OF EDUCATION IN SOUTHERN UKRAINE IN THE MIDDLE OF THE 18TH – EARLY 20TH CENTURIES

The article examines the features of the Soviet historiography of the history of education in Southern Ukraine in the mid-18th – early 20th centuries. The main stages of the formation of scientific approaches to the coverage of educational processes in the region in the works of historians of the Soviet period are analyzed, their ideological foundations, methodological guidelines and source base are determined. It is found that Soviet historiography considered the development of education mainly through the prism of Marxist-Leninist methodology, focusing on class struggle, socio-economic prerequisites for the formation of educational institutions and the role of the masses in the spread of literacy. The specifics of the interpretation of the activities of educational institutions in Southern Ukraine are outlined, in particular in the context of imperial educational policy and social transformations of the second half of the 18th – early 20th centuries. It is shown that Soviet researchers were characterized by a critical attitude towards the pre-revolutionary education system, which was interpreted as an instrument of social inequality and ideological influence of the ruling classes. At the same time, the progressive role of individual democratic initiatives and educational and revolutionary movements was emphasized.

The article attempts to systematize the main areas of research, determines their contribution to the study of the history of regional education, and reveals limitations caused by the political situation and censorship practices.

Special attention is paid to the analysis of the transformation of research issues in different periods of the Soviet era – from the Stalinist stage with its ideological normativity to later decades, when a certain expansion of the source base and thematic emphasis was observed. It is emphasized that, despite ideological

conditioning, Soviet historiography laid the foundation for further regional studies and formed a corpus of factual material that requires modern scientific rethinking.

As a result, the need for a critical rethinking of the Soviet heritage, taking into account modern historiographical approaches, is substantiated. The results of the study can be used to further study the history of education in Southern Ukraine and form a holistic vision of the evolution of scientific interpretations in the 20th century.

Keywords: *historiography, history of education, Southern Ukraine, colonization of the Southern Ukraine, educational institutions, colleges, university education, Soviet ideology.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026